

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

פעולות שעושים להכנת הלב

(ט"ו ב') **תניא**: שלוש תעניות ראשונות ושניות נכנסים לבית הכנסת, ומתפללין כדרך שמתפללין כל השנה כולה. ובשבע אחרונות מוציאים את התיבה לרחובה של עיר, ונותנין אפר על גבי התיבה, ובראש הנשיא ובראש אב בית דין, וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו. רבי נתן אומר: אפר מקלה הן מביאין.

(ט"ז א') (וכל אחד ואחד) נותן בראשו. והיכא מנח להו?

אמר רבי יצחק: במקום תפילין, שנאמר: ¹"לְשׁוֹם לְאַבְלֵי צִיּוֹן לְתֵת לָהֶם פָּאֵר (=תפילין) תַּחַת אֶפְרַיִם".
למה יוצאין לרחוב?

רבי חייא בר אבא אמר: לומר זעקנו בצנעא (בביהכ"ס) ולא נענינו, נבזה עצמנו בפרהסיא.

ריש לקיש אמר: גלינו, גלותינו (תהא) מכפרת עלינו.

מאי בינייהו? איכא בינייהו דגלי מבי כנישתא לבי כנישתא (גלות איכא, פרהסיא ליכא).

ולמה מוציאים את התיבה לרחובה של עיר? אמר רבי יהושע בן לוי, לומר: כלי צנוע היה לנו, ונתבזה בעווננו.

ולמה מתכסין בשקים? ²אמר רבי חייא בר אבא, לומר: הרי אנו חשובין כבהמה.

ולמה נותנין אפר מקלה על גבי תיבה? אמר רבי יהודה בן פזי: כלומר, "עֲמוּ אֲנֹכִי בְצָרָה", ריש לקיש אמר: "בְּכָל צָרְתֶם לוֹ צָר".³

אמר רבי זירא: מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דיהבי אפר מקלה על גבי תיבה, מזדעזע לי כוליה גופאי.

ולמה נותנין אפר בראש כל אחד ואחד?

פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא:

חד אמר: הרי אנו חשובין לפניך כאפר.

וחד אמר: כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק.

מאי בינייהו? איכא בינייהו עפר סתם (שאינו אפר מקלה. זכירת אפרו של יצחק ליכא).

(ומברר) למה יוצאין לבית הקברות?

פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא:

¹ ישעיהו סא,ג.

² כתב ריטב"א, לא מצינו זה בשום מקום שאמר זה, לא במשנה ולא בברייתא, אלא שהם היו נוהגים כן. וכבר כתבנו בפ"ק דראש השנה, ט"ז א', כיוצא בו שהוא שאלה על המנהג.

³ תהילים צא,טו. ישעיהו סג,ט.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

חד אמר: הרי אנו חשובין לפניך כמתים.

וחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים.

מאי בניייהו? איכא בניייהו קברי גויים.⁴

שיטות הראשונים

למה יוצאין לרחוב: פלוגתא דאמוראי, ונפק"מ דגלי מבי כנישתא לבי כנישתא. רי"ד כתב רק הטעם של נבזה עצמו בפרהסיא. וריא"ז כתב, אם אינם יכולים לצאת לרחובה של עיר, גולין מבית כנסת לבית כנסת אחר. והרמב"ם כתב שהעם מתפללים ברחוב בתעניות, מפני שהקיבוץ רב ואין בתי כנסיות מכילין אותן.⁵ והשו"ע סתם דבריו.⁶

ונותנין אפר מקלה: פירש רש"י אפר ממש, וגנאי הוא מעפר סתם. ותוספות כתבו שאותו אפר הוי מעצם אדם, שהרי אפר זה לזכרון העקדה ובעקדה היו עצמות.⁷

נתינת אפר על גבי ספר תורה: כתב הרמב"ם, "ונותנין אפר מקלה על גבי התבה ועל גבי ספר תורה, כדי להרגיל את הבכיה ולהכניע לבם." וכן פסק השו"ע.⁸

למה יוצאין לבית הקברות: פלוגתא דאמוראי. והרמב"ם נקט כמאן דאמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וביאר שאינו תפילה, אלא "ובוכים ומתחננים שם, כלומר הרי אתם מתים כאילו אם לא תשובו מדרכיכם." וריא"ז פסק כמאן דאמר כדי שיבקשו המתים רחמים עלינו. והשו"ע פסק כרמב"ם. וכתב הרמ"א, ולפי זה, אם אין קברי ישראל, הולכים על קברי גויים.⁹

תפילה בבית הקברות: כתב ריטב"א, ודבר פשוט הוא שאין יציאתם לבית הקברות להתפלל שם שאסור להתפלל בבית הקברות משום לועג לרש,¹⁰ אלא להכניע לבם שהם חשובים כמתים, או כדי שיבקשו המתים עליהם רחמים היו יוצאין שם, אחר שהתפללו. ונמוקי יוסף כתב בשם הרמ"ה, דהיכא דקא עביד ליקרא דשיכבא, ליכא משום לועג לרש. והרמב"ם כתב "אחר שמתפללים יוצאים כל העם לבית הקברות, ובוכים ומתחננים שם."¹¹ וכן כתב הר"ן. וכן פסק השו"ע ופסק גם כדברי הרמ"ה.¹²

⁴ במקום שאין קברי ישראל. והטעם כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים ליכא, שכן גויים, אפילו על עצמם אינם יכולים לבקש רחמים, כל שכן עלינו. ע"פ רש"י.

⁵ והתקשו המפרשים, שלכאורה דבריו אינם מתיישבים עם דברי הגמרא.

⁶ או"ח תקעט, א. והמשנ"ב (ס"ק ב) הביא שני הטעמים, וכתב שלפי הטעם של גלות, אם אין יכולים להתפלל ברחוב, יתפללו בבית אחר. מקורות: רמב"ם (הל' תפילה יא, כא). רי"ד (פסקיו, ט"ז א'). ריא"ז (הלכה א, סעי' א).

⁷ המג"א (תקעט, א, ס"ק ג) הביא דבריהם, והעיר שאין נוהגים כן גבי חתן, והוא הדין כאן, אין צריך מאדם. וב'ברכי יוסף' השיב עליו, דשאני התם שהוא לזכור החורבן, וכאן לזכור עקידת יצחק. ועיי"ש. מקורות: תוספות (ט"ז א', ד"ה אפר).

⁸ או"ח תקעט, א. וכתב בב"י על מה שכתב הרמב"ם שנותנים על גבי ספר תורה, לא ידעתי מניין לו. ובברכי יוסף כתב שהוא על פי גירסת הרי"ף (ה ב בדפיו) וריא"ש (סי' א) בגמרא. מקורות: רמב"ם (הל' תעניות ד, א).

⁹ או"ח תקעט, ג. מקורות: רמב"ם (הל' תעניות ד, ח). ריא"ז (הלכה א, סעי' א).

¹⁰ וכל שכן שאסור בקברי גויים. וברחוב הוא דמתפללין, כדאיתא במגילה בפרק בני העיר, כ"ו א'.

¹¹ "כלומר הרי אתם מתים כאילו אם לא תשובו מדרכיכם." רמב"ם.

¹² או"ח תקעט, ג. יו"ד שמד, ז. ובב"י (יו"ד) הביא דברי תוספות שכתבו, שמה שהושיבו ישיבה על קברו של חזקיה מלך יהודה, היינו בריחוק ד' אמות, דליכא לועג לרש. וכתב בשם מהר"י אבוהב, שעל דברי הרמ"ה סמכו לומר פסוקים בבית הקברות, ושכן המנהג.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקעט)

- א. בכל יום משבֵּעה תעניות אחרונות של גשמים מתפללים על סדר זה: מוציאים את התבה לרחובה של עיר, וכל העם מתקבצים ומתפסים בשקים, ונותנים אפר מקלה (פרוש אפר של דבר שנשרף, לאפיקי עפר בעלמא שגם הוא נקרא אפר) על גבי התבה ועל גבי ספר תורה, כדי להגדיל הבכיה ולהכניע לבם, ואחד מן העם נוטל האפר ונותן בראש הנשיא ובראש אב בית דין, במקום הנחת תפלין, כדי שיפלאו וישובו, וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו...
ג. שבע תעניות האלו, אחר שמתפללים, יוצאים כל העם לבית הקברות ובוכים ומתחננים שם, כלומר: הרי אתם מתים פֵּאלו, אם לא תשובו מדרככם (ולפי זה אם אין קברי ישראל הולכים על קברי פותים) (גמרא).

זקן שבהם אומר דברי כיבושין

(ט"ז א') הזקן שבהן אומר לפניו דברי כיבושין. **תנו רבנן:** אם יש זקן והוא חכם, אומר זקן והוא חכם. ואם לאו, אומר חכם. ואם לאו, אומר אדם של צורה: אחינו, לא שק ותענית גורמים, אלא תשובה ומעשים טובים גורמים.

אמר רב אדא בר אהבה: אדם שיש בידו עבירה, ומתודה ואינו חוזר בה, למה הוא דומה? לאדם שתופס שרץ בידו, שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה. זרקו מידו, כיון שטבל בארבעים סאה, מיד עלתה לו טבילה, שנאמר, "ומודה ועזב ירחם". ואומר, "נשא לבבנו אל פפים אל אל בשמים"⁴³.

(שנינו במשנה:) עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן כו'. **תנו רבנן:** עמדו בתפילה אע"פ שיש שם זקן וחכם, אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל. (איזהו רגיל?) רבי יהודה אומר: מטופל, ואין לו (פרנסה), ויש לו גיעה בשדה, וביתו ריקם, ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות, ובקי בכל הברכות כולן. ויהבו ביה רבנן עיניהו ברבי יצחק בר אמי.

(ט"ז ב') (ומקשה) היינו מטופל ואין לו, היינו ביתו ריקם?!

אמר רב חסדא: זהו שבינו ריקם מן העבירה.

ופרקו נאה, אמר אביי: זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו.

"היתה לי נחלתי פאריה ביער נתנה עלי בקולה על פן שנאתיה"⁴⁴ מאי נתנה עלי בקולה? אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב, ואמרי לה; אמר רבי חמא אמר רבי אלעזר: זה שליח צבור שאינו הגון היורד לפני התיבה.

פשוט. ור' עוד מש"כ ב"נתיבי הלכה" ברכות, י"ח א'. מקורות: ריטב"א (ט"ז א', ד"ה גמ' הא דאמרינן). רמב"ם (הל' תעניות ד, יח). ר"ן (ה ב ברי"ף). נמוקי יוסף (סו"פ קמא דבבא קמא, ד"ה ישיבה).

⁴³. משלי כח, יג. איכה ג, מא.

⁴⁴. ירמיהו יב, ח.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

אדם של צורה: רש"י פירש, בעל קומה, שישמעו ויקבלו דבריו למרח את הלב. וכן פירשו **תוספות**. אבל **הרא"ש** פירש תלמיד חכם, ולא גמיר כחכם.¹⁵ אי נמי, שראוי למנותו פרנס על הציבור, כלומר מצוייר הוא לחכם ועומד לקבל גדולה. והשו"ע סתם דבריו.¹⁶

ביתו ריקם מעבירה: כתב הרמב"ם "ולא יהיה בבניו ובבני ביתו וכל קרוביו והנלוים עליו בעל עברה, אלא יהיה ביתו ריקן מן העברות."¹⁷ וכן פסק השו"ע.¹⁸

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקעט)

א. ... ואחר כך מעמידים ביניהם זקן חכם, והם יושבים; לא היה שם זקן חכם, מעמידין חכם; לא היה שם לא זקן ולא חכם, מעמידין אדם של צורה ואומר לפניהם דברי כבושים (פרוש דברים שכובשין ומעוררין הלב לתשובה): אחינו, לא שק ולא תענית גורמים, אלא תשובה ומעשים טובים; שכן מצינו שלא נאמר באנשי נינוה: וירא אלהים את שקם ואת תעניתם, אלא: וירא אלהים את מעשיהם (יונה ג, י), ובקבלה הוא אומר: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם (יואל ב, ג), ומוסיף בענינים אלו כפי כחו עד שיכניע לבם וישובו תשובה גמורה; ואחר שגומר זה דברי כבושים עומדים בתפלה ומעמידים שליח צבור הראוי להתפלל בתענית אלו; ואם היה אותו שאומר דברי כבושים ראוי להתפלל, מתפלל; ואם לאו, מורידין אחר. ומי הוא הראוי להתפלל בתעניות אלו, איש שהוא רגיל בתפלה, ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים, ומטפל ואין לו, ויש לו יגיעה בשדה, ולא יהיה בבניו ובני ביתו וכל קרוביו והנלוים אליו בעל עברה, אלא יהיה ביתו ריקן מן העברות, ולא יצא עליו שם רע בילדותו, שפל ברך ומרצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב; ואם היה זקן עם כל המדות האלו, הרי זה מפאך; ואם אינו זקן, הואיל ויש בו כל המדות האלו, יתפלל.

¹⁵ כדאיתא במועד קטן (ט' א') הללו בני אדם של צורה הם, זיל לגבייהו דלברכוך.

¹⁶ או"ח תקעט, א. ובב"י הביא הפירושים הנ"ל, וכן הביא המשנ"ב (ס"ק ז). מקורות: תוספות (ד"ה אדם). רא"ש (סי' כב).

¹⁷ ביאר הב"י מקורו, ממה שאמרה הגמרא מאי ריקם ריקם מן העבירה, ומפרש הרמב"ם דהיינו לומר שלא יהא בבניו ובבני ביתו וכל הנלוים אליו בעלי עבירה. דאילו ללמד שלא יהא הוא עצמו בעל עבירה, מפרקו נאה שמעינן ליה; שמאחר שצריך שאפילו בילדותו לא יצא עליו שם רע, כל שכן שצריך שבזכותו לא היה בעל עבירה.

¹⁸ או"ח תקעט, א. מקורות: רמב"ם (הל' תעניות ד, ז).